Archetype

Γυναικείες φωνές και αρχιτεκτονικές συλλογικότητες

Αλεξάνδρα Βούγια - 03/03/2021

Σειρά Συνεντεύξεων της Αλεξάνδρας Βούγια

Οι «Γυναικείες Φωνές και Αρχιτεκτονικές Συλλογικότητες» είναι μια σειρά συνεντεύξεων με νέες αρχιτεκτόνισσες, που διερευνούν τον επαναπροσδιορισμό της σύγχρονης αρχιτεκτονικής ως μιας συλλογικής δράσης. Στο πλαίσιο των συζητήσεων αυτών, η αρχιτεκτονική συμπεριλαμβάνει πρακτικές που εξετάζουν εναλλακτικές, μη-ιεραρχικές δομές κατοίκισης και ζωής, χωρικά ζητήματα που αμφισβητούν τη συστημική πατριαρχία του χώρου της πόλης και του οικιακού, καθώς και τη σύνδεση του αρχιτεκτονικού πεδίου με τον χώρο του ακτιβισμού. Όλα αυτά τα ζητήματα προκύπτουν από τη μετάβαση σε πιο συνεργατικά μοντέλα παραγωγής της αρχιτεκτονικής, από τα οποία ξεκινάει η αμφισβήτηση των κυρίαρχων διαγραμμάτων εξουσίας που η αρχιτεκτονική αναπαράγει.

Στην πρώτη συνέντευξη της σειράς μίλησα με τη Χριστίνα Βαρβία, μέλος των Forensic Architecture (FA). Η συζήτηση πραγματοποιήθηκε στις αρχές του περασμένου Νοέμβρη, μερικές εβδομάδες μετά την ολοκλήρωση της δίκης για τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Η ανάλυση του οπτικοακουστικού υλικού της δολοφονίας από τους FA υπήρξε καθοριστικό στοιχείο για την καταδίκη της νεοναζιστικής ομάδας της Χρυσής Αυγής. Πέραν της υπόθεσης αυτής, η Χριστίνα μου μίλησε για τη σημασία των διεπιστημονικών συνεργασιών στο πλαίσιο της έρευνας των Forensic Architecture, τη σύγχρονη κατανόηση της αρχιτεκτονικής ως μια συλλογική πρακτική που αναλύει σύνθετα ζητήματα χώρου και συστημικής βίας, καθώς και τη σχέση της ερευνητικής δουλειάς της ομάδας με τον χώρο της τέχνης και των εκθέσεων.

Η ομάδα Forensic Architecture. Η Χριστίνα Βαρβία, δεύτερη από αριστερά στην πρώτη σειρά. Credit: Forensic Architecture, 2020

ΑΒ. *Οι Forensic Architecture είναι μια διεπιστημονική ερευνητική ομάδα. Μπορείς λίγο να επεκταθείς στην έννοια της "διεπιστημονικότητας" εντός της ομάδας και πώς αυτή διαμορφώνει τη μεθοδολογία και τη διαδικασία παραγωγής της δουλειάς σας;*

ΧΒ. Ναι, φυσικά. Αυτός ο διεπιστημονικός αλλά και ο ερευνητικός χαρακτήρας ξεκινούν από τον τρόπο με τον οποίο συστάθηκε η ομάδα από τον Eyal Weizman [Ιδρυτής και Διευθυντής των Forensic Architecture] και το Centre for Research Architecture του Goldsmiths, University of London. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν όσοι κινούνταν στα όρια της αρχιτεκτονικής ή δεν είχαν αρχιτεκτονική εκπαίδευση αλλά τους ενδιέφεραν χωρικά ζητήματα. Αυτός, λοιπόν, ο τρόπος σκέψης και παραγωγής αρχιτεκτονικής που πειραματίζεται με το τι είναι αυτή μέσω της σχέσης της με την τέχνη, τη θεωρία, τη φιλοσοφία, τον ακτιβισμό, κλπ., διαμόρφωσε και τον χαρακτήρα της ομάδας όπως είναι σήμερα.
Κάθε αντικείμενο χρειάζεται πολλαπλές επιστημονικές προσεγγίσεις. Είναι όμως αρκετά βασικό -και θα επιστρέψω στο διεπιστημονικό κομμάτι- να έχουμε και κόσμο που διαμορφώνει τη δουλειά μας και μέσω των διαφορετικών εμπειριών του. Και εδώ έγκειται και μια δυσκολία που υπάρχει στην αρχιτεκτονική, στην οποία θα ήθελα να αναφερθώ γρήγορα. Είναι μια εκπαίδευση αρκετά ακριβή και σίγουρα χρονοβόρα, η οποία με τη σειρά της έχει δημιουργήσει μια, ας πούμε, ταξική συνθήκη. Επίσης, αυτό που ασκούμε εμείς στο γραφείο δεν είναι αρχιτεκτονική με την καθιερωμένη έννοια, αλλά μια πιο πειραματική δουλειά που απαιτεί διαφορετικές τεχνολογικές δεξιότητες (όπως animation, simulation, κλπ.), που διδάσκονται σε πολύ συγκεκριμένες σχολές. Αυτή τη διαφορετικότητα μπορέσαμε να πετύχουμε, ειδικά μετά τη διεύρυνση της ομάδας, όταν καταφέραμε να έχουμε και κόσμο με εξειδικευμένη γνώση, η οποία εφαρμόζεται όμως ευρέως στο γραφείο. Αυτό δεν αφορά μόνο τεχνικές δεξιότητες, αλλά και τη δυνατότητα ορισμένων να δημιουργήσουν δίκτυα συνεργασίας με ακτιβιστικές ομάδες και να συνεισφέρουν στο ερευνητικό τμήμα της δουλειάς από μια διαφορετική οπτική.
Από την άλλη, όταν δουλεύουμε με ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πάντα συνεργαζόμαστε και με

πρόσωπα που προσφέρουν μια εμπειρική, βιωματική προσέγγιση της υπόθεσης. Πολλές φορές δεν μπορούμε να πάμε στα μέρη τα οποία μελετάμε, οπότε το να βρίσκεσαι σε επαφή με κάποιον που είναι από εκεί και έχει βιώσει τον τόπο, σου λύνει πολλά προβλήματα, πάρα πολύ γρήγορα. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, ιδιαίτερα όταν προσπαθείς να αναλύσεις συστημική βία, δηλαδή μια βία που δεν είναι της στιγμής αλλά διαρκεί καιρό και ασκείται οργανωμένα από οποιοδήποτε σύστημα καταπίεσης. Τα διάφορα μοντέλα καταγραφής στα οποία βασίζονται διάφορες ΜΚΟ αλλά και εμείς, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό σε μαρτυρίες. Φυσικά, τα θέματα χώρου και χρόνου δεν είναι τόσο ακριβή σε μια τέτοια καταγραφή, οπότε εμείς συμπληρώνουμε την ανθρώπινη φωνή με μια αρχιτεκτονική ανάλυση που συνθέτει τα βιωματικά στοιχεία με τα τεχνικά.

Η καταστροφή της Κληρονομιάς των Yazidi: Φωτογραμμετρία του ναού του Sheikh Mand. Credit: Forensic Architecture, 2018

ΑΒ. *Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της "διεπιστημονικότητας", ο ρόλος του αρχιτέκτονα ποιος είναι; Πώς δηλαδή η αρχιτεκτονική γνώση –και ποιες πτυχές αυτής– μπορεί να συνεισφέρει στην ανάλυση των υπό μελέτη συμβάντων και μετά στη σύνθεση του υλικού;*

ΧΒ. Είναι νομίζω δύο τουλάχιστον μορφές που παίρνει αυτή η συμμετοχή του αρχιτέκτονα σε τέτοιες έρευνες.
Αρχικά, οι σύγχρονες μορφές πολέμου δεν συμβαίνουν σε ανοικτά πεδία, αλλά σε πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές ενώ η ζωή εκτυλίσσεται παράλληλα. Εφόσον λοιπόν οι συγκρούσεις αυτές γίνονται σε πόλεις, οι επιθετικές στρατηγικές που χρησιμοποιούνται είναι συχνά χωρικές. Για παράδειγμα, ο Eyal Weizman, στο βιβλίο του *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*, αναλύει πώς ο Ισραηλινός στρατός (IDF) στην Παλαιστίνη αντί να κινείται μέσω του οδικού δικτύου –όπου θα υπήρχαν, φυσικά, ανοικτές συρράξεις– δημιουργούσε παράλληλες οδούς κυκλοφορίας με τρύπες εντός κτιρίων, ώστε να πετύχει το στοιχείο του αιφνιδιασμού. Αυτός είναι καθαρά χωρικός τρόπος άσκησης επιθετικών τακτικών. Από την άλλη, τα ίδια τα κτίρια μετατρέπονται σε όπλα –τα κτίρια είναι αυτά που καταστρέφονται και με τη σειρά τους προκαλούν τον θάνατο. Η ανάλυση του κτιρίου ως ερειπίου μπορεί να αναδείξει στοιχεία για το τι συνέβη. Διαβάζοντας τα διάφορα ίχνη τής καταστροφής, μπορείς να καταλάβεις τι έγινε.
Πέρα από τη φυσική παρουσία ερευνητών στο πεδίο έρευνας, μπορούμε να διαβάσουμε και να αναλύσουμε ένα γεγονός μέσω της καταγραφής όχι μόνο επαγγελματιών φωτογράφων, αλλά και από οποιονδήποτε μάρτυρα που τυγχάνει να βρίσκεται στη σκηνή, και να καταγράψει τα γεγονότα με το κινητό του για παράδειγμα. Αυτό που κάνουμε ως αρχιτέκτονες –δουλεύοντας με κινηματογραφιστές και με φωτογράφους– είναι να αναλύσουμε τις πολλαπλές δισδιάστατες εικόνες που προκύπτουν από κάθε γεγονός, και να ανακατασκευάσουμε τον τρισδιάστατο χώρο μέσα από αυτές. Μέσω γεωεντοπισμού (geolocation), προσπαθούμε να καταλάβουμε την οπτική γωνία της κάθε εικόνας, το βάθος του πεδίου, τα ύψη, τι δεν φαίνεται πέρα από το κάδρο κλπ. Η δουλειά αυτή θέλει μια τεχνική κατάρτιση, εξ ου οι φωτογράφοι και κινηματογραφιστές, αλλά η πρόθεση είναι αρχιτεκτονική και ιστορική, να αναλυθούν τα γεγονότα χωρικά και χρονικά. Γι’ αυτό και η ομάδα ονομάζεται *Forensic Architecture*, γιατί ο τρόπος ανασύνθεσης των στοιχείων

είναι μια κατ’ εξοχήν αρχιτεκτονική, χωρική δουλειά. Δηλαδή, ανακατασκευάζεις, όχι μεν κτίριο, αλλά τη ροή των γεγονότων, τη ροή μιας ιστορίας με αρχή, μέση και τέλος, με βάση τα στοιχεία και αναλύοντας χώρο και χρόνο. Αυτή η ιστορία, βέβαια, πέραν της χωρικής ανάλυσης, περιλαμβάνει και όλα τα άλλα επίπεδα που σχετίζονται με την ιστορία του τόπου, με τις υπάρχουσες συνθήκες συστημικής βίας, με τη διάψευση του γεγονότος, κλπ. Όλα αυτά τα στοιχεία είναι σημαντικό να συμπεριληφθούν στο τελικό έργο.

Πυρκαγιά του Grenfell Tower: Βιντεοσκοπημένα πλάνα της φωτιάς αποτυπώνονται σε ένα αρχικό τρισδιάστατο μοντέλο του κτιρίου. Credit: Forensic Architecture, 2018

ΑΒ. *Όπως εξήγησες, κάθε υπόθεσή σας ξεκινά πάντα από περιστατικά, από πράξεις βίας και την ανακατασκευή τους μέσω οπτικοακουστικού υλικού, αλλά και προσωπικών μαρτυριών, ώστε να στοιχειοθετήσουν καταθέσεις που παρουσιάζονται σε υποθέσεις δικαστηρίων. Εκ πρώτης όψεως, αυτή η διαδικασία "εγκληματολογικής έρευνας και ανάλυσης" είναι μια συνήθης τεχνική και επιστήμη. Στην περίπτωσή σας όμως, αυτή η διαδικασία αποκτά πολιτικό πρόσημο. Πόσο σημαντική είναι αυτή η συνιστώσα για τη φύση των υποθέσεων που αναλαμβάνετε;*

ΧΒ. Υπάρχουν άπειρα γεγονότα που χρειάζονται μελέτη και, φυσικά, δεν μπορούμε να τα αναλάβουμε όλα. Συνήθως λοιπόν διαλέγουμε υποθέσεις που έχουν πολιτική σημασία.
Από τη μία δεν διαλέγουμε ιστορικές υποθέσεις, άμα δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα γι’ αυτές. Δεν θα μελετήσουμε μια υπόθεση άμα δεν υπάρχει κάποια κοινότητα που χρειάζεται υπεράσπιση.
Δεύτερον, αναλαμβάνουμε υποθέσεις που μπορούμε να αναλύσουμε, και μέσω των οποίων μπορούμε να αναπτύξουμε καινούρια εργαλεία, γιατί -επειδή είμαστε μέρος του πανεπιστημίου- το ζητούμενό μας είναι να σχεδιάζουμε, να δημιουργούμε και να προσφέρουμε στην ευρύτερη ερευνητική κοινότητα (συμπεριλαμβανομένων και των απλών πολιτών) τεχνικές μεθοδολογίες μελέτης. Προσφέρουμε δηλαδή μια εργαλειοθήκη που θα μπορούσε κάποιος να χρησιμοποιήσει για να κάνει παρόμοιες μελέτες. Φυσικά η εργαλειοθήκη αυτή αφορά οπτικοακουστική χωρο-χρονική ανάλυση, και όχι μια διαφορετικού τύπου έκθεση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που συνήθως χρησιμοποιείται σε δικαστική εκπροσώπηση.
Τώρα, το πολιτικό πεδίο είναι πάρα πολύ σημαντικό, γιατί ουσιαστικά δεν θεωρούμε ότι είναι σε αντίθεση με την αντικειμενικότητα που χρειάζεται για τη δουλειά. Δηλαδή, σίγουρα χρειάζεται να έχεις ένα πολιτικό ενδιαφέρον στο ό,τι κάνεις, και δεν κρύβουμε το γεγονός ότι έχουμε μια σαφή πολιτική θέση: την υπεράσπιση κοινοτήτων που υφίστανται κρατική καταπίεση ή βία. Απλώς, όταν κάνουμε την έρευνα, αφήνουμε αυτή την πολιτική θέση στην άκρη, ώστε να μη μας επηρεάζει και μας κάνει χειρότερους ερευνητές. Οπότε, η δουλειά προσπαθεί να θεωρήσει και να αναλύσει όλα τα επιχειρήματα, έτσι ώστε να είναι εμπεριστατωμένη, αλλά το γεγονός ότι έχουμε διαλέξει συγκεκριμένη υπόθεση είναι επειδή έχουμε ένα σαφές πολιτικό ενδιαφέρον.

ΑΒ. *Τώρα σε μια υπόθεση συγκεκριμένη και με περισσότερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Η έρευνά σας για τη δολοφονία τού Παύλου Φύσσα ήταν καθοριστική για την εξέλιξη της δίκης της Χρυσής Αυγής. Πώς μια τέτοια δουλειά από τον χώρο του δικαστηρίου μετασχηματίζεται σε ένα έργο που προβάλλεται σε έναν εκθεσιακό χώρο, αυτή τη φορά ως ένα αντικείμενο τέχνης;*

ΧΒ. Κατ' αρχήν δεν μεταλλάσσεται πάντα. Ο τρόπος που εκθέσαμε τη μελέτη της δολοφονίας του Φύσσα, ήταν ακριβώς το ίδιο βίντεο που δώσαμε στο δικαστήριο. Αυτό το βίντεο πήρε μέρος σε δύο εκθέσεις. Η πρώτη στην Ουτρέχτη, η οποία και μας βοήθησε να χρηματοδοτήσουμε και την έρευνα -και αυτό είναι το άλλο ενδιαφέρον, ότι πολλές φορές βασιζόμαστε σε πολιτιστικά κέντρα και οργανισμούς που κάνουν την έρευνα δυνατή εξαρχής. Μετά συμπεριελήφθη σε μια συλλογική έκθεση στη Στέγη του Ιδρύματος Ωνάση, το οποίο όμως έχει μεγάλη σημασία γιατί απευθυνόταν στο ελληνικό κοινό που θέλουμε να ενημερωθεί. Αλλά δεν φέρνουμε εμείς πρώτοι την πολιτική μέσα στην τέχνη. Πάντα ο χώρος της τέχνης συμπεριελάμβανε και την πολιτική, και ήταν ένας τόπος που πολλοί καλλιτέχνες θέτουν θέματα πολιτικά και τα αναλύουν με πολλούς τρόπους. Όπως επίσης η τέχνη είναι και χώρος ακτιβισμού.
Στη συγκεκριμένη δολοφονία [Φύσσα], γνωρίσαμε τη Μάγδα Φύσσα, τη μητέρα του Παύλου, μέσω της *Documenta 14*. Εμείς τότε κάναμε μια έρευνα στη Γερμανία για τη δολοφονία του Halit Yozgat από το νεοναζιστικό National Socialist Underground (NSU), την οποία παρουσιάζαμε στην *Documenta* στο Κάσελ (όπου έγινε η δολοφονία του Yozgat). Εκεί συνεργαζόμασταν με μία ομάδα που οργάνωσε μία τριμπουνάλ των πολιτών (*People's Tribunal Unraveling the NSU Complex*). Μέλη αυτής της ομάδας οργάνωσαν μια εκδήλωση στην οποία κάλεσαν τη Μάγδα Φύσσα και τους δικηγόρους της οικογένειας. Με το που είδε τι μπορούμε να κάνουμε, η Μάγδα Φύσσα μάς είπε ότι έχουν υλικό από τις κάμερες ασφαλείας, το οποίο χρειάζεται ανάλυση γιατί είναι πολύ θολό. Ξεκινήσαμε προφανώς από κάτι πολύ μικρό, το οποίο όμως μετά αναπτύχθηκε γιατί υπήρχε μια ελλιπής οπτικοακουστική μελέτη από την αστυνομία.

Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Credit: Forensic Architecture, 2018

ΑΒ. *Ξεκινώντας δηλαδή, στην πραγματικότητα, από μια δουλειά σε μια έκθεση, σας δόθηκε η ευκαιρία να ασχοληθείτε με τη δολοφονία του Φύσσα, η οποία μετά πάλι επέστρεψε στον χώρο της τέχνης.*

ΧΒ. Ακριβώς. Κάθε φορά σκεφτόμαστε ποια είναι η παρέμβαση που θα έχει το μεγαλύτερο πολιτικό αντίκτυπο. Υπάρχουν φορές που δεν μπορούμε να πάμε στο δικαστήριο για διάφορους λόγους, οπότε μας ανοίγεται δρόμος μέσω των εκθέσεων. Στις περιπτώσεις αυτές, η ανάλυση του γεγονότος γίνεται λίγο πιο ελεύθερα. Πάντα στοιχειοθετούμε αντικειμενικά, αλλά έχουμε το περιθώριο να διευρύνουμε λίγο το πεδίο. Το

κοινό είναι πιο ευρύ και έτσι μπορεί να έχει διαφορετική πολιτική επιρροή στο θέμα.
Μάλιστα, για την έκθεσή μας στο Institute of Contemporary Arts [ICA] στο Λονδίνο το 2018, συνθέσαμε ένα διάγραμμα που περιέγραφε τι πρέπει να περιλαμβάνει μια τέτοια έρευνα που δεν γίνεται από την πλευρά των κυβερνήσεων, αλλά από την κοινωνία των πολιτών. Εάν δηλαδή ήμαστε μια κρατική ιατροδικαστική υπηρεσία, θα μας ζητούσε το δικαστήριο να ακολουθήσουμε μια παρόμοια ανάλυση και να την υποβάλουμε στους δικαστικούς λειτουργούς. Επειδή όμως ξεκινάμε από μια διαφορετική θέση δεν έχουμε τον ίδιο τρόπο, και συχνά δεν έχουμε πρόσβαση στο ίδιο υλικό, οπότε εξαρτόμαστε από ένα τελείως διαφορετικό δίκτυο *πράξης*, χρησιμοποιούμε ένα δίκτυο από διάφορες οργανώσεις και πλατφόρμες, για να μπορέσουμε να ασκήσουμε πολιτική πίεση προς τα κράτη που ασκούν βία προς τους πολίτες. Το διάγραμμα αυτό έδειχνε πώς ξεκινήσαμε και πώς εξελίχθηκε η έρευνα για τη δολοφονία του Yozgat. Στην υπόθεση αυτή μάς κάλεσαν μια σειρά οργανώσεων που απέκτησαν υλικό από διαρροή αρχείων της δικογραφίας. Δεχτήκαμε χρηματοδότηση από τον πολιτιστικό τομέα (από μουσεία) που μας δίνουν χώρο για να κατασκευάσουμε τον χώρο του εγκλήματος ως ένα μοντέλο ένα-προς-ένα, και να κάνουμε αναπαράσταση του γεγονότος για να μελετήσουμε το τι πραγματικά συνέβη. Όταν ολοκληρώθηκε η έρευνα αυτή, παρουσιάσαμε την έκθεσή μας στη σχετική κοινοβουλευτική επιτροπή, που είχε οργανωθεί για να μελετήσει τις συστημικές συνθήκες που κατέληξαν στις δολοφονίες από το NSU. Η έρευνά μας εκτέθηκε στην *Documenta* στο Κάσελ, και έτσι η υπόθεση κυκλοφόρησε και σε διαφορετικό κοινό. Έτσι, ενώ βρισκόμαστε εκτός του δικαστικού πεδίου, μπορούμε να ασκήσουμε κάποια πίεση προς τα εκεί. Αυτή είναι η λογική των πολλαπλών πεδίων.

Η δολοφονία του Halit Yozgat: Ανακατασκευή του internet café του Halit Yozgat στο House of World Cultures (HKW) στο Βερολίνο, 6-11 Μαρτίου 2017. Image: Forensic Architecture, 2017